

мүмкіндік беретін экономикалық - математикалық үлгі әзірленді. Оның болуы қаржылармен басқару тиімділігінің маңызды параметрі ретінде кәсіпорын құнын басқару жүйесінің қызмет етуі технологиясын әрі қарай жобалауын және іске асыруын жеңілдетеді.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрены подходы к оптимизации кредитной нагрузки предприятия с целью повышения эффективности финансово-экономического положения компании. Разработана экономико-математическая модель, позволяющая определить такой объем кредитов, при котором стоимость предприятия будет максимальной при умеренном уровне риска долговой нагрузки. Ее наличие облегчает дальнейшее проектирование и реализацию технологии функционирования системы управления стоимостью предприятия как ключевого параметра эффективности управления финансами.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кунафина Гульжан Тохтаргазыновна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: gkunafina_vkgtu@mail.ru

Сорокина Людмила Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: lsi1702@mail.ru

Рахимбердинова Мадина Умаргалиевна – доктор PhD, доцент, Восточно-Казахстанский государственного технического университета имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: rmu_uk@mail.ru

MPHTI 06.35.31.

JEL Classification: H83

THE PRACTICE OF APPLYING MANAGEMENT ACCOUNTING MODELS TO DIFFERENT STAGES OF CONSTRUCTION ACTIVITIES

N.S. Nurkasheva¹, Z.P. Aidynov², A.Z. Nurmagambetova³, A.S. Jondelbaeva⁴, A.T. Akimbaeva⁵

^{1,4} University Narxoz, Almaty, the Republic of Kazakhstan

² S.Seifullin Kazakh AgroTechnical university, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

^{3,5} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The most urgent issues remain the creation of an effective integrated information system in construction organizations. The purpose of the scientific article is to form theoretical foundations and practical recommendations aimed at developing a methodology for accounting costs of construction organizations at various stages of investment and construction work. The research is aimed at solving practical issues of cost accounting that arise at various stages of construction activities.

Research methodology. In the subject area of research, General scientific methods of analysis and synthesis, classification, logic, and observation were used.

Originality / value of the research. The scientific article is characterized by the feature of forming models of management accounting at various stages of the construction industry.

Research results. Methodological recommendations on the organization of accounting for costs incurred at the preliminary stage of construction activities in an integrated accounting system that allocates 4 stages of costs: access to electronic tenders, analysis of tenders, preparation for participation in the competition, submission of an application and participation in the competition.

Keywords: business process, investment, investment attractiveness, kaizen-costing, IFRS, construction and installation works, costs, cost price, estimated cost, profitability.

ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНЫҢ ӘРТҮРЛІ САТЫЛАРЫНДА БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ МОДЕЛЬДЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Н.С. Нуркашева¹, З.П. Айдынов², А.З.Нурмағамбетова³,
А.С. Джондельбаева⁴, А.Т. Акимбаева⁵

^{1,4}Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

^{3,5}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Құрылыс ұйымдарында тиімді интеграцияланған ақпараттық жүйені құру мәселелері неғұрлым өзекті болып отыр. Ғылыми мақаланың мақсаты - инвестициялық және құрылыс жұмыстарының әртүрлі кезеңдеріндегі құрылыс ұйымдарының шығындарын есепке алу әдістемесін жасауға бағытталған теориялық негіздемелер мен практикалық ұсыныстарды қалыптастыру. Зерттеу құрылыс қызметінің әртүрлі кезеңдерінде пайда болатын шығындарды есепке алудың практикалық мәселелерін шешуге бағытталған.

Зерттеудің әдіснамасы. Зерттеудің пәндік саласында талдау және синтездеу, жіктеу, логика, бақылау әдістері қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Ғылыми мақала құрылыс саласының әртүрлі сатыларында басқару есебінің модельдерін қалыптастыру ерекшеліктерімен сипатталады.

Зерттеу нәтижелері. Мақалада шығынның құрылыстың 4 кезеңінде: электрондық тендерлерге қол жеткізу, тендерлерді талдау, конкурсқа қатысуға дайындау, өтінім беру және конкурсқа қатысу сияқты құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде шеккен шығындарды есепке алуды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды, олар үшін шығын түрлері және оларды қаржылық және басқару есебінің бухгалтерлік кіші жүйелерінде көрсету бойынша ұсынымдар айқындалған.

Түйін сөздер: бизнес үрдіс, инвестиция, инвестициялық тартымдылық, кайзен-костинг, ХҚЕС, құрылыс-монтаж жұмыстары, шығындар, өзіндік құн, сметалық құн, пайдалылық.

ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ СТРОИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Н.С. Нуркашева¹, З.П. Айдынов², А.З. Нурмағамбетова³,
А.С. Джондельбаева⁴, А.Т. Акимбаева⁵

^{1,4} Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

² Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан

^{3,5} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Вопросы создания эффективной интегрированной информационной системы в строительных организациях становятся все более актуальными. Целью научной статьи является формирование теоретического обоснования и практических рекомендаций, направленных на разработку методики учета затрат строительных организаций на различных этапах инвестиционно-строительной деятельности. Исследования направлены на решение практических вопросов учета затрат, возникающих на различных этапах строительной деятельности.

Методологию исследования. В предметной области исследования использовались общенаучные методы анализ и синтез, классификация, логика, наблюдение.

Оригинальность (ценность) исследования. Научная статья характеризуется особенностью формирования моделей управленческого учета на различных стадиях строительной отрасли.

Результаты исследования. Предложены методические рекомендации по организации учета затрат, понесенных на предварительном этапе строительной деятельности в интегрированной системе учета, выделяющей 4 этапа затрат: доступ к электронным тендерам, анализ тендеров, подготовка к участию в конкурсе, подача заявки и участие в конкурсе, для которых определены виды затрат и рекомендации по их отражению в бухгалтерских подсистемах финансового и управленческого учета.

Ключевые слова: бизнес-процесс, инвестиции, инвестиционная привлекательность, кайдзен-костинг, МСФО, строительно-монтажные работы, затраты, себестоимость, сметная стоимость, рентабельность.

КІРІСПЕ

Бүгінгі есеп – бұл жай ғана шаруашылық өмірдің қалыптасқан фактілерін анықтау ғана емес, сонымен қатар жеке жұмыс істейтін шаруашылық жүргізуші субъектінің де, өзара байланысты субъектілердің кешенді даму бағыттары мен мүмкіндіктерін бағалаудың негізі. Жекелеген есепке алу бағыттарын бөлу көп функциялы есепке алу - экономикалық жүйені қалыптастыру үшін негіз құрды, ал автоматтандырылған ақпараттық технологияларды дамыту бухгалтерлік есептің ақпараттық сыйымдылығын кеңейтуге мүмкіндік береді. Сыртқы және ішкі деректердің бірыңғай интеграцияланған кешеніне біріктіру инвестициялық-құрылыс қызметінің барлық кезеңдерінде операциялық шешімдер қабылдау бөлігінде басқару мүмкіндігін кеңейтеді.

Құрылыс ұйымдарының жұмыс тәжірибесіне орындаушыларды конкурстық іріктеуді белсенді енгізу, сондай-ақ құрылыс бизнесіне қатысушылардың санын, күрделі қаржы салымдарына қажеттілікті және қаржыландыру көздерін кеңейту үшін алдын ала кезеңде ықтимал баламаларға жан-жақты және кешенді бағалау жүргізу қажет. Жекелеген операциялар мен ұйымдардың теріс қаржылық нәтижелерінің алдын алуға бағытталған қабылданатын басқарушылық шешімдер мен алдын ала бақылау базасының экономикалық негіздемесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде егжей-тегжейлі есептік ақпаратты қалыптастыру маңыздылығын ескере отырып тұтастай алғанда, шығыстарды есепке алудың және ішкі бақылауды ұйымдастырудың қолда бар әдістемесін жетілдіру қажет.

Сондықтан да, күрделі инвестицияны қажет ететін құрылыс саласындағы шығыстардың басқару есебінің әдістемелерін жетілдіру бағытындағы ғылыми мақаланың өзектілігі өте жоғары болып саналады.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Қазақстандағы құрылыс секторы маңызды секторлардың бірі ретінде қалып отыр, сондай-ақ инвестициялаудың неғұрлым тартымды бағыттарының бірі болып табылады. Осы сектордың үлесіне Қазақстанның ЖІӨ-нің 6%-ға жуығы келеді, жұмыспен қамту жоспарында құрылыс секторы шамамен 700 мың жұмыс орнын қамтамасыз етеді.

Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы классификаторына (ЭҚЖК) сәйкес Қазақстанда құрылыс саласы – үйлер мен ғимараттар салуға, азаматтық құрылыс және мамандандырылған құрылыс жұмыстарын жүргізу бағытына қарай бөлінеді, олар жалпы құрылыс процесінің бір бөлігі ретінде орындалып, одан әрі мамандандырылған бағыттар бойынша бөлінеді.

Қазақстан Республикасында барлық құрылыс саласына жұмсалынған инвестицияның көлемін төмендегі 1-кестемен талдау жасауға болады.

Қазақстан Республикасының Статистика Комитетінің ақпараттарына сүйенетін болсақ, онда жалпы республика бойынша жалпы құрылыс саласына жұмсалынған инвестиция көлемі жыл сайын жоғарылап отырғанын байқатады. Егер 2013 жылы республика бойынша жұмсалынған инвестицияның көлемі 6 072 687 млн.теңге құраған болса, ал 2018 жылы оның көлемі 11 179 036 млн.теңгені құрап, ол 84,07%-ға жоғарылап отыр.

1-кесте. Жалпы құрылыс бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар

млн.тг

Аймақтар	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Қазақстан Республикасы	6 072 687	6 591 482	7 024 709	7 762 303	8 770 572	11 179 036
Ақмола	141 716	181 328	199 021	223 045	264 892	278 177
Ақтөбе	496 248	526 249	349 912	374 020	438 049	516 893
Алматы	431 364	453 209	490 619	528 883	524 217	578 720
Атырау	1 038 438	1 129 627	1 470 262	2 036 852	2 468 570	3 691 401
Бағыс Қазақстан	193 869	270 092	365 963	401 646	407 589	450 382
Жамбыл	248 842	208 554	194 321	215 906	225 863	264 520
Қарағанды	405 015	411 852	343 351	317 571	363 267	489 030
Қостанай	180 419	192 134	162 976	178 452	202 289	249 340
Қызылорда	371 935	262 583	236 995	215 920	243 100	332 655
Маңғыстау	440 025	532 239	458 956	405 604	434 446	504 649
Оңтүстік Қазақстан	415 277	449 385	417 562	380 570	485 402	-
Павлодар	276 246	353 112	451 714	439 764	483 795	411 958
Солтүстік Қазақстан	101 758	116 943	155 431	167 066	191 689	214 181
Түркістан						314 114
Шығыс Қазақстан	301 168	345 943	411 930	436 751	436 107	494 597
Нұр-Сұлтан қаласы	547 490	646 634	782 326	858 679	956 891	1 067 455
Алматы қаласы	482 877	511 598	533 370	581 574	644 406	732 930
Шымкент	-	-	-	-	-	588 034
Ескерту – дерек көзі [1]						

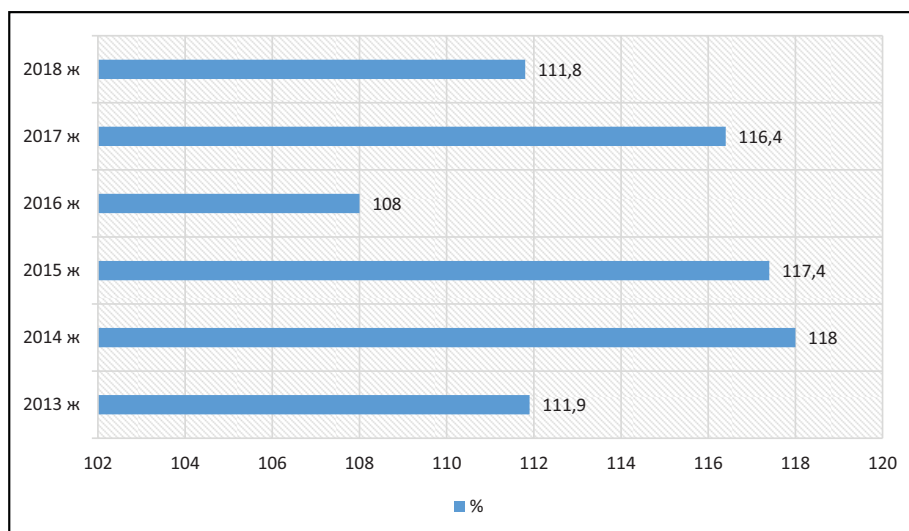
Республика ішінде құрылыс саласына қаржының жоғары жұмсалынған мөлшері Атырау облысы мен Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларына тиесілі болып отыр. Бұл аймақтарда құрылыс жұмыстарының көлемі жыл сайын өсіп отырғанын байқатады.

2-кесте. Тұрғын үй құрылысына жұмсалған инвестициялардың көрсеткіштері

Жылдар	Млн.теңге	Өткен кезеңмен салыстырғандағы серпіні (%)
2013	497 861	111,9
2014	613 487	118,0
2015	739 987	117,4
2016	839 565	108,0
2017	1 022 482	116,4
2018	1 201 296	111,8
Ескерту – дерек көзі [1]		

Берілген кестеден байқап отырғандай, республика бойынша тұрғын үй құрылысына салынған инвестициялардың көлемі соңғы жылдары жоғарғы қарқынмен өскені аңғарылып отыр. Егер 2013 жылы оның көлемі 497 861 млн.теңге болатын болса, ал 2018 жылы 1 201 296 млн.теңгенің құрып отыр. Бұл көрсеткіштер арқылы біз еліміздегі құрылыс саласының жоғары деңгейде дамып отырғанын айта аламыз.

Егер жоғарыдағы 2-кестенің мәліметтерін диаграмма арқылы көрсететін болсақ, онда оның нәтижесі төмендегідей болады.

1-сурет. Қазақстан Республикасы бойынша тұрғын үй құрылысына жұмсалынған инвестициялар серпіні (%)

Ескерту – дерек көзі [1]

Диаграммадан байқап отырғанымыздай, 2013 жылы 2012 жылмен салыстырғанда инвестиция ауқымы 111,9 пайызға өскен, ал 2014 жылы 2013 жылмен қарағанда 118,0 пайызға жоғарыласа, 2015 жылы 2014 жылмен қарағанда азғана төмендегені байқалалады. 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 9,4%-ға төмедесе, ал 2017 жылы 8,4 %-ға артқан, бірақ 2018 жылы 2017 жылға қарағанда инвестиция көлемі 4,6%-ға төмендеп отыр.

Жалпы бұл диаграмма мәліметтері республика бойынша тұрғын үй құрылысына салынатын қаржының жоғары екенін байқатады.

Ал жалпы барлық құрылыс саласына жұмсалынған инвестицияның ішінде тұрғын үй құрылысына салынған инвестицияның үлесі 2017 жылы 11,66% және 2018 жылы 10,75%-ды алып отыр.

Енді осы құрылыс саласындағы қаржылардың дұрыс жұмсалуына басқарушылық есеп пен жедел бақылаудың алатын орны ерекше. Соған байланысты саладағы шығыстардың басқару есебінің әдістемесі мен моделін дұрыс ұйымдастырудың маңызы өте жоғары болып саналады.

Шығындарды үздіксіз басқаруды қамтамасыз ететін тиімді есепке алу-экономикалық жүйені қалыптастыру үшін құрылыс қызметінің кезеңдерін және басқару есебін ұйымдастыру модельдерін салыстыруды жүргізу қажет.

Төмендегі 3-кестеден негізгі міндеттер анықталған құрылыс қызметінің негізгі фазалары мен кезеңдері көрсетілген.

Дайындық кезеңі тұжырымдамалық болып табылады. Бұл сатының басты мақсаты жобаның нақты мақсаттарына қол жеткізу бойынша жұмыстар тізбегін логикалық құру болып табылады. Тұжырымдамалық кезеңнің шығындары барынша аз, құрылыстың барлық кезеңдері құнының 3% шегінде өзгереді [3].

Осы кезеңде құрылыс бастамашысының – тапсырыс берушінің (инвестордың) белсенділігі жоғары болады. Орындаушы субъектілер қатарына тапсырыс беруші жобалық және инжинирингтік фирмалар

тартылуы мүмкін. Атқарушы билік және сараптама органдарымен, атқарушы биліктің бас сәулетшісі қызметімен және т. б. тығыз қарым-қатынас байқалады.

3-кесте. Құрылыс қызметінің фазаларының, кезеңдері мен мақсаттарының өзара байланысы

Фазалар	Сатылар	Үрдіс түрлері
Дайындау	Алдын ала	Жобаны іске асыру үшін жағдайларды талдау және мүмкіндіктерді бағалау
	Жоба алдындағы	Құрылыс жобасын қалыптастыру
Инвестициялық	Жобалық	Қаржыландыру көздерін жобалау және бөлу
	Жеткізу	Материалдық және еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету
	Құрылыс	Құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізу
Өндірістік	Пайдалануға беру	Объектіні тапсыру және есепке қою
Пайдалану	Пайдалану сатысы	Пайдалану үрдісі
Ескерту – кесте [2] әдебиеттің негізінде құрастырылды		

Алдын ала кезең жалпы құрылыс қызметімен және ұйымдастыру мәселелерімен байланысты. Жоба алдындағы кезең нақты болжанатын жоба бөлінісінде жұмысты болжайды және мыналарды қамтиды:

- нысанды құруға бизнес-жоспар құру;
- технологиялық және техникалық тапсырмалар;
- жобаның техникалық-экономикалық негіздемесін әзірлеу үшін рұқсат беру құжаттарын ресімдеу.

Осы кезеңде негізгі рөлді тапсырыс беруші атқарады, өйткені оған бас жобалаушыны, бас мердігер-ді жалдауға, билік пен сараптама ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасауға қажет емес.

Егер тапсырыс беруші (инвестор) құрылыс мердігерлік шартын жасасқан жағдайда, инвестициялық кезеңде бас мердігерлер мен қосалқы мердігерлер негізгі рөл атқарады. Жобалау кезеңінде тапсырыс беруші (инвестор) техникалық-экономикалық негіздемені бекітеді, технологиялық жабдықтарды, техникалық процестерді жобалайды. Құрылысқа арналған жиынтық жұмыс құжаттамасын әзірлеу жүргізіледі.

Жабдықты дайындау және сатып алу кезеңінде жабдықты жеткізуге, оны кейіннен монтаждау және персоналды оқытуға тендерлер ұйымдастыру қажеттілігі туындауы мүмкін.

Құрылыс кезеңі инвестициялық фазаның қорытынды кезеңі болып табылады. Мұнда жалпы құрылыс және арнайы құрылыс-монтаж жұмыстары орындалады. Құрылыстың барысын бақылау үшін бас жобалаушы тартылуы мүмкін.

Өндірістік фаза объектіні пайдалануға беруді қамтиды. Осы кезеңнің шығындары құрылыстың барлық кезеңдері құнының 10% шегінде өзгереді.

Құрылыстың жоғарыда аталған кезеңдерінің әрқайсысында шығындарды есепке алудың және жұмыс пен қызмет көрсету құнын калькуляциялаудың қандай да бір әдісін пайдалану орынды.

Басқару есебіндегі шығындар есебін ұйымдастырудың модельдерін зерттеу үш негізгі бағытты анықтауға мүмкіндік береді:

- басқару есебінің әдістері (шығындарды есептеудің дәстүрлі әдістері),
- шығындарды бақылау әдістері (бюджеттеу, ауытқуларды есепке алу әдістері);
- басқарудың стратегиялық есебінің әдістері (құрылыс жұмыстары басталғанға дейін қолданылады).

Зерттеулердің нәтижесінде біз құрылыстағы шығындар есебінің әдістерін төмендегі 4-кесте арқылы жинақтап көрсетіп отырмыз.

Стратегиялық басқару есебінің әдістері Құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде қолданылады. Олардың ең маңыздысын қарастырайық.

Өнімнің өмірлік циклінің тұжырымдамасы (Life Cycle Costing). Ол құрылыс өнімінің құнын объективті бағалау үшін оның өмірлік циклінің барлық сатыларындағы шығындарды ескеру қажет екендігіне негізделеді.

4-кесте. Құрылыс ұйымдарында шығындар есебі мен өзіндік құнын калькуляциялау әдістерінің жіктелуі

Шығындарды есепке алудың толықтылығы	Шығындар есебінің объектілері	Есептің жеделдігі мен шығындарды бақылау	
Толық өзіндік құнды калькуляциялау	Функциялар бойынша шығындарды есепке алу (ABC-әдіс) Тапсырыстық әдіс. Келісім шарттық әдіс	Нақты өзіндік құн есебі. Нормативтік шығындар есебі (стандарт кост)	Дәл уақытында. Таргет-костинг Кайзен-костинг
Толық емес өзіндік құн калькуляциясы (директ-костинг)			
Ескерту: [4] әдебиеттің негізінде құрастырылды			

Калькуляциялау процесі құрылыс объектісін жобалаумен жұмыс істеген сәттен бастап және оны жоюға дейін онымен байланысты барлық шығындарды өзіндік құнға қосу жолымен жүзеге асырылады.

Құрылыс жобасын әзірлеудің алдын ала кезеңінде осы тұжырымдаманы қолданудың маңыздылығы дәл осы құрастыру, технологияны әзірлеу, құрылыс нарығының сыйымдылығын анықтау барысында шығындар деңгейі қаланып, кірістер жоспарланады, өнімді өндіруге жұмсалған шығындарды бақылау басталуымен негізделеді. Білікті алдын ала бағалау құрылыс процесінен қымбат тұратын, тиімсіз элементтерді алып тастауға мүмкіндік береді.

Тапсырыс беруші (инвестор) мен бас мердігер арасында жасалған құрылыс мердігерлігі шартының талаптарына байланысты құрылыс жобасын жүзеге асыру кезінде бас мердігердің шығындары іске асырудың жағдайына (өндірістік фазаға) тоқтатылуы мүмкін. Бұл жағдайда құрылыс өнімінің толық емес өмірлік циклі туралы сөз болып отыр. Субмердігерлік ұйымдарды салыстырмалы аз жұмыс көлемін орындау үшін бас мердігер жалдайтын фактіні ескере отырып, қосалқы мердігерлік ұйымдардың құрылыс өнімінің өмірлік циклі туралы толық түсінігі жоқ және олардың Life Cycle Costing тұжырымдамасын қабылдауы мүмкін емес.

Алдын ала кезеңде М. Портердің басқарушылық есепке енгізілген құндылықтар тізбегі (Value Chain Framework) негізінде құрылыстың өзіндік құнының калькуляциясын пайдалану орынды болып табылады. Құндылықтар тізбегінің негізіндегі калькуляция фирманың шығындарын оның негізгі бәсекелестерімен барлық тізбек бойынша салыстыруды зерттеу кезеңінен бастап және сатудан кейінгі қызмет көрсету кезеңіне дейін қамтиды.

Қорытынды-тізбектің мәні ұйымның қызметі барысында барлық процестер белгілі бір бірізділікпен өтеді және әрбір сатыда өнім қосымша құн мен пайдалылыққа ие болады, осыған сүйене отырып, шаруашылық жүргізуші субъектінің басты міндеті құны оны өндірудің нақты шығыстарынан асатын осындай өнімді жасау болып табылады [5].

Құрылыстың алдағы кезеңдерінің әрқайсысын зерттей отырып, тапсырыс беруші бас тартуға, сондай-ақ ең жақсы нәтижелер әкелуі мүмкін жұмыс учаскелеріне назар аударуға мүмкіндігі бар қызмет учаскелерін анықтауы мүмкін.

Жоғарыда белгіленгендей, алдын ала кезеңде құрылыс бастамашысы – тапсырыс беруші (инвестор) негізгі рөл атқарады. Сондықтан өнімнің өмірлік циклінің кезеңдері бойынша шығындарды есепке алу және құндылықтар тізбегін талдау тұжырымдамалары дәл осы құрылыс нарығына қатысушы үшін неғұрлым өзекті болып табылады.

Жоба алдындағы кезеңде «таргет-костинг» жүйесін пайдалану орынды. Осы кезеңде бұл жүйе алдын ала бақылау және мердігерлік ұйымның шығындарын қысқарту құралы ретінде неғұрлым тиімді болғандықтан. Бас мердігерде жобаға және алдағы шығындарға әсер ету мүмкіндігі бар, ал объектінің құрылысы кезеңінде технологиялық икемділік көрсету мүмкіндігі әлдеқайда шектеулі.

Таргет-костинг жүйесі шығындарды азайту стратегиясын қолдайтын және жаңа өнімдер өндірісін шоғырландыру, шығындарды бақылау және өнімнің мақсатты өзіндік құнын калькуляциялау қызметін іске асыратын басқарудың тұтас тұжырымдамасы болып табылады. Жүйе алдын ала белгіленген сату бағасын негізге ала отырып, өнімнің өзіндік құнын есептеуді көздейді. Осы тұжырымдамадағы баға белгілеудің дәстүрлі формуласы мына теңдікке айналды: «баға-пайда = өзіндік құн».

Шығындардың мақсатты қысқаруының шамасын есептеу мынадай ретпен жүзеге асырылады:

- 1) Маркетингтік зерттеулер арқылы өнімді өткізудің ықтимал бағасын анықтау;
- 2) Өнімнің мақсатты өзіндік құны анықталады, ол үшін өнімді сатудың ықтимал бағасынан фирма алғысы келетін пайда мөлшері шегеріледі;
- 3) шығындардың қажетті (нысаналы) қысқаруының шамасын айқындау үшін өнімнің нысаналы және сметалық өзіндік құнын салыстыру;
- 4) шығындарды мақсатты қысқартуға қол жеткізу үшін өнімді қайта жобалау, өндірістік процеске жақсартулар енгізу [6/41].

Мақсатты өзіндік құнға сәйкес келетін жұмыстарды жобалау және өндіру үшін өндірістік процестің барлық қатысушылары тартылады: қаржы, жоспарлы, өндірістік, маркетингтік бөлімдер. Барлық бөлімшелер арасында өзара іс-қимылды жолға қою қажет. Тиімді өзара іс-қимыл болмаған жағдайда таргет-костинг жүйесін қолдану мүмкін емес.

А.Ю. Соколов мақсатты шығындарды есепке алу әдісінің негізгі принциптерін тұжырымдады:

- стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге бағдарлау,
- тұтастық принципі,
- өнім белгісі бойынша топтастырылған объектілер бөлінісінде және клиенттер бөлінісінде шығындар туралы ақпаратты қалыптастыру принципі,
- өндіріс сатыларында мақсатты және нақты шығындарды есептеу тәсілдерінің бірегейлігі немесе салыстырмалылығы,
- іс-әрекеттің баламалы нұсқалары бойынша ақпаратты қалыптастыру,
- өнімнің мақсатты өзіндік құнын анықтау шеңберінде шығындарды перманентті оңтайландыру принципі [7].

Бұл жүйеде нарық мониторингі үлкен рөл атқарады. Жұмыстарды жүзеге асыру барысында жұмыстар мен қызметтердің нақты өзіндік құнының мақсатты құнынан асып кету жағдайы туындауы мүмкін. Бұл жағдайда тұтынушыға көрінеу қажетсіз қызмет әзірленетін болады.

Таргет-костинг жүйесін енгізу және табысты пайдалану үшін мердігерлік ұйымның көптеген бөлімшелерінің тығыз ынтымақтастығы қажет. Әдетте, бас мердігерлердің бөлімшелердің қажетті құрамы бар, себебі олар ірі компаниялар болып табылады. Бас мердігерге қойылатын талаптарды өзін-өзі реттейтін ұйымдардың басшылары өздерінің ішкі құжаттарымен бекітеді.

Қосалқы мердігерлік ұйымдар көбінесе шағын немесе орта ұйымдарға жатады. Бас мердігер әдетте қосалқы мердігермен қамтамасыз ету үшін жұмыстардың жекелеген түрлері мен кешендерін орындауға шарт жасасады. Күшіне бұл қосалқы мердігерлік ұйымдарының емес, қажеттілігі көптеген бөлімшелер құру, оның ішінде маркетингтік. Демек, өзіндік құнды басқару және бақылау үшін таргет-костинг жүйесін қолдану қиындық тудыруы мүмкін.

Құрылыс процесіне қатысушылардың жобалауы кезеңінде, онда орташа емес жұмыспен қамтылған, Жапондық өндіріс жүйесінің элементтерін дәл мерзімде (Just in Time) пайдалануы мүмкін. Жүйенің мәні қоймаларда қорларды қалыптастырудан бас тарту, контрагенттермен жұмыс істеу тиімділігін арттыру, уақыт шығынын болдырмау болып табылады. Ұйым жұмысының тиімділігін арттыру жөніндегі осы іс-шаралар құрылыс жұмыстары басталғанға дейін жоспарлануы тиіс, бұл жүйені жобалау сатысында қолданудың орындылығы түсіндіріледі [8].

Егер бас мердігер тікелей құрылыс процесін жүзеге асырмаса, онда бұл әдісті пайдаланудың қажеті жоқ. Құрылыспен айналысатын бас мердігерлер осы жүйе бойынша жұмыс істейтін шаруашылық жүргізуші серіктес субъектілермен өзара іс-қимыл жүйесін ретке келтіру қажет.

Жобалау сатысындағы шығындарды бақылаудың тағы бір тиімді құралы ABC-костинг шығындарын есептеу әдісі болып табылады. ABC әдісі жоспарлы-талдау, есеп қызметінде осы шығыстардың пайда болуына алып келетін шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің шығыстары мен түрлерін салыстыруды көздейді, ал дәстүрлі жоспарлау және есепке алу жүйелерінде шығыстар олардың пайда болу көздері бойынша калькуляцияланады [9].

Әдіс өндіріске тартылған функциялар мен ресурстар бойынша шығыстарды жүйелендіруге негізделеді. Бастапқы түрлер бойынша ескерілген шығындар өндірістік-шаруашылық қызметтің функцияла-

ры бойынша топтастырылады, содан кейін коннекторлық жұмыстардың, қызметтердің өзіндік құнына жатқызады. Нақты жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнына тікелей жатқызылатын шығындар шеңберін кеңейту нәтижесінде осы жұмыстарға арналған шығындар шығысының нормаларын жетілдіруге қол жеткізуге болады.

Бұдан әрі нақты жұмыстар мен операциялардың түпкілікті нәтижеге қалай әсер ететіндігі тұрғысынан талдау жүргізіледі. Жоғарыда атап өтілгендей, бұл жұмысты жобалау кезеңінде жүргізу керек, өйткені құрылыс кезеңінде шығын орталықтарына және жауапкершілік орталықтарына байлап біріктірілген операциялық шығын нормаларын қолдану әр түрлі. Ал құрылыс кезеңінде агрегацияланған нормаларды сақтауды стандарт-кост әдісінің (нормативтік әдістің) көмегімен бақылау қажет.

Қарастырылып отырған әдісті іске асыру үшін Фам Хоанг Ань құрылыс ұйымдарына келесі шығын көздерін пайдалануды ұсынады:

- жабдықтарды орнату саны;
- құрылыс материалдарының салмағы;
- алынған тапсырыстардың саны;
- материалдардың орнын ауыстыру саны;
- құрылыс-монтаж жұмыстарының сапасын тексеру саны;
- негізгі құрылыс жұмысшыларының жұмыс уақыты, машина-сағаттар және т.б. [10].

Жобалық кезеңде ABC әдісін аралас үлгідегі шарт бойынша бас мердігерлер мен суб-мердігерлер қолдануға болады. Қосалқы мердігерлік ұйымдар өз бағытындағы жұмыстарды жоспарлау кезінде әдісті қолдана алады, алайда, көбінесе әдіс тәжірибеде қиын. Оны пайдалану және әсіресе басқару есебінде шығындарды топтастырудың дәстүрлі әдістерін ауыстыру экономикалық және әдіснамалық тұрғыдан негізделуі тиіс [11].

Объект құрылысының инвестициялық сатысында жапондық өндірісті басқару жүйесінің келесі құралын пайдалану орынды. Көптеген еңбектерде бұл жүйе таргет-костинг жүйесімен қатар қолданылады. Екі жүйенің де мақсаты бірдей-шығындардың жеке баптары мен өзіндік құнының деңгейін төмендету мақсатты деңгейге дейін жеткізу, яғни нысаналы өзіндік құнға қол жеткізу. Бірақ бұл мақсатқа өнімнің өмірлік циклінің әртүрлі сатыларында және әртүрлі әдістермен қол жеткізіледі. Таргет-костинг жағдайында-жобалау кезеңі, кайзен-костинг-тікелей өндіріс кезеңі. Кайзен-костинг жобалау кезеңінде таргет-костинг әдісі арқылы бөлінген сметалық өзіндік құны мен мақсатты өзіндік құны арасындағы айырмашылықты өндіру процесінде қысқартуға арналады [12].

Екі әдісті бірлесіп пайдалану кезінде бәсекелестерге қатысты өзіндік құнның неғұрлым төмен деңгейіне қол жеткізу есебінен консенттік артықшылыққа, сондай-ақ нарықты ұстап қалу және басып алу үшін қолайлы баға саясатын таңдау мүмкіндігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Құрылыс нарығына қатысушылардың кайзен-костинг әдісін қолдануы туралы мәселені шешу кезінде осы әдіс таргет-костинг әдісінің жалғасы болып табылатындығын және сметалық өзіндік құны мен мақсатты өзіндік құны-көпір арасындағы айырмашылықты қысқартуға арналғанын басшылыққа алған жөн.

Әдетте қосалқы мердігерлік ұйымдар мақсатты өзіндік құнды есептеу процесіне тартылмайтындықтан, олардың өзіндік құндағы айырманы қысқарту қажеттілігі туралы түсініктері жоқ, яғни олардың осы әдісті қолдануы негізді болмайды.

Кайзен-костинг жүйесінің идеясы қол жеткізілген (нақты) нәтижелерді кейбір мақсатты қондырғылармен салыстыру арқылы шығындарды бақылау стандарт-костинг жүйесімен ортақ болып табылады. Стандарт-костинг жүйесінде нақты және стандартты шығындарды салыстырады. Кайзен-костинг жүйесіндегі ауытқуларды талдау шығындардың мақсатты қысқаруын оларды үнемдеудің нақты көлемімен салыстыруға негізделеді [13].

Әрбір жүйе нақты міндеттерді шешуге арналған, құрылыс жұмыстарының белгілі бір түрі контекстінде артықшылықтар да, кемшіліктер де бола алатын өз ерекшеліктері бар. Осыған байланысты екі жүйенің интеграциясы туралы мәселені қою неғұрлым дұрыс болып табылады. Стандарт-кост жүйесінің отандық аналогы шығындарды есепке алудың нормативтік әдісі болып табылады. Жүйенің айырмашылығы бар, бірақ шығындарды қатаң бақылауда, ресурстар шығысының белгіленген норма-

лары (стандарттары) негізінде нормативтік калькуляцияларды алдын ала жасауда, нормалар бойынша және олардан ауытқулар бойынша шығындарды үлестіру есебі мен бақылауда ұқсас.

Құрылыс кезеңінде орындаушылар осы жүйелердің қолдануын қараған кезде қосалқы мердігерлерді жұмыстың нақты түрлерін немесе тіпті кезеңдерін орындау үшін тартатын бас мердігердің көбінесе көрсетілетін қызметтер мен жұмыстарды орындаудың барлық номенклатурасын қамтитын шығындар мен калькуляция стандарттары әзірленбейтінін негізге алу қажет [14].

Әдетте, стандарттар тек негізгі номенклатура үшін әзірленеді. Сонымен бірге неғұрлым тар бағыты бар қосалқы мердігерлердің қызметі жұмыстардың нақты түрлерін жүзеге асыру үшін белгілі бір нормалар мен стандарттардың болуын көздейді. Осыған байланысты стандарт-кост жүйесін және нормативтік шығындарды есепке алу әдісін пайдалану дәл осы құрылыс нарығының субъектісімен, сондай-ақ қосалқы мердігермен қатар басқа құрылыс жұмыстарына қатысатын бас мердігермен неғұрлым орынды болады.

Құрылыс объектісін пайдалануға беру кезеңінде де екі әдісті қолдануға болады. Бұл үшін шығындар бойынша ғана емес, қаржылық емес көрсеткіштер бойынша нысаналы көрсеткіштерді белгілеу жолымен оларды қолдану аясын кеңейту қажет. Басқаша айтқанда, өнім сапасы, жеткізу сапасы мен сенімділігі және т.б. бойынша стандарттар орнату қажет.

Құрылыс сатысында толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісі және ауыспалы шығындар бойынша есепке алу әдісі де қолданылуы мүмкін. Екі әдіс де шығындарды қалыптастырудың дәстүрлі әдістері болып табылады.

Толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісіне сәйкес (Absorption Costing) өндірістік жанама шығындардың бір бөлігі тікелей шығындарға қосылады. Өндірістің көптеген заманауи түрлерінде үстеме шығындар шығындардың ең көп үлесін құрайды. Осы себепті оларды шығындарды бөлу бірліктеріне дұрыс жатқызу бухгалтер немесе басқару есебі жөніндегі маман үшін үлкен мәселе болып табылады.

Үстеме өндірістік шығыстар әдетте материалдардың, жалақының жанама шығындарымен және өндіріске «қызмет көрсететін» қызметтермен байланысты басқа да шығыстармен ұсынылған. Олар өндірістік қызметке (отын, қорғау материалдары, басқару, амортизация); сервистік қызметке (өндіріс шеңберінде өндірістік емес бөлімдер қызметтерінің құны, материалдарды сақтау, сапаны бақылау, дәмхана); (жалпы өндірістік үстеме шығыстар - өндірістік үй-жайларды жалға алу, жылыту, жарықтандыру және өндірістегі басқарушылардың жалақысы) [15].

Басқарушылық есепке алу үшін құрылған өнімге қатысты, сондай-ақ қызмет түрлері мен бөлімшелерден алынған мүлік бөлінісінде базаны анықтау және шығындарды дұрыс бөлу қажет. Бұдан басқа, үстеме шығыстар деңгейін бақылау керек. Бұл жағдайда жұмыс нәтижесі үстеме шығындар шектелді базаның таңдауына байланысты болады.

Директ-костинг, толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісіне қарағанда, тек ауыспалы шығындарды бөлуді көздейді. Бұдан басқа, тұрақты шығындар тікелей түсімнен есептен шығарылады.

Әдістердің арасындағы басты айырмашылықтардың бірі-шығындардың пайда болу уақыты. Директ-костинг кезінде тұрақты өндірістік шығындар пайда болған кезеңде танылады. Ал толық құнды қалыптастыру әдісі кезінде тұрақты өндірістік шығындар шығындар бірлігі бойынша, яғни өндірілген тауарлар (жұмыстар, қызмет көрсетулер) бойынша бөлінеді, бірақ осы тауарларды(жұмыстарды, қызмет көрсетулерді) өткізу кезіндегі шығыстарға жатқызады.

Жоғарыда сипатталған екі әдіс артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Операциялардың көптүрлілігіне байланысты есептерді директ-костингтің көмегімен жүргізген жөн, өйткені бұл метод тұрақты шығындарды ерікті (бухгалтер ойлап тапқан) бөлуге жол бермейді, бұл объективтілікті арттырады.

Толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісі кез келген уақытта өзінде тұрақты өндірістік шығындар үлесін қамтитын қордағы тауарлардың қалдығын көруге мүмкіндік береді. Алайда, еркін негізде бөлу әрдайым пікір талас тудыратын мәселе және дұрыс емес болуы мүмкін.

Шығындарды есепке алудың тапсырыстық және келісім шарттық әдістері құрылыс саласы үшін дәстүрлі болып табылады.

И.Б. Кулешова құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізуге арналған шығындарды есепке алудың екі әдісін бөледі:

- тапсырыстық әдіс;

- шығындарды жинақтау әдісі (құрылыс ұзақтығы елеусіз біртекті арнайы жұмыстарды орындау кезінде қолданылатын: жұмыс түрлері бойынша және шығындар пайда болған орындар бойынша) [16].

Осы әдісті құрылыс кезеңінде құрылыстың барлық қатысушыларына қолдануға болады. Құрылыс кезеңінде жоспардан тыс және келісім-шарт бойынша бір мезгілде олардың пайда болған жерлері бойынша шығындарды есепке алу әдісін қолдану өзекті болып табылады. Осыған байланысты шығындардың пайда болу орындары, шығындар мен бағалар орталықтары-жауапкершілік орталықтары сияқты шығындарды қалыптастыру мен есепке алу объектілері пайда болды.

Құрылыс жобасын дайындауға және іске асыруға қатысушылар арасындағы құрылыстың әр түрлі кезеңдеріндегі шығындарды есепке алудың және өзіндік құнды калькуляциялаудың қандай да бір әдістерінің қолданылуы тұрғысынан зерттеу жұмысын аяқтай келе, 5-кестеде біз ұсынып отырған модельді көрсетуге болады (5 кесте).

5-кесте – Құрылыс кезеңіне байланысты құрылыс ұйымдарында басқару есебін ұйымдастыру моделі

Құрылыс саты-лары	Кезеңдері	Шығындарды басқару құралдары	Орындаушы субъектілердің қолдануының орындылығы			
			Тапсырыс беруші	Бас мердігер	Субмердігер	Аралас келісім шарт
1. Алдын ала	Жоба алды	Өнімнің өмірлік циклінің кезеңдері бойынша шығындарды есепке алу (Life-Cycle Costing)	+			
		Құндылықтар тізбегін талдай (Value Chain Framework)	+			
	Жобалық	Target-костинг (Target-costing)		+	-	+
		ABC		+	+	+
		Дәл уақытында (Just in Time)		-	+	+
2. Құрылыс сатысы	Құрылыс кезеңдері, жабдықтар-ды сатып алу	Кайзен-костинг (Kai-zen-costing)		+	-	+
		Стандарт-костинг (Standart-costing) / Нормативтік есеп		-	+	+
		Толық өзіндік құнды анықтау әдісі		+	+	+
		Директ-костинг (Direct-costing)		+	+	+
		Тапсырыстың әдіс		+	+	+
		Шығындарды жинақтау әдісі		+	+	+
Ескерту – кесте авторлармен құрастырылды						

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеулер құрылыстағы әрбір кезең мен сатылар үшін басқарушылық есепке неғұрлым тән әдістері мен модельдерін және кейбір жағдайларда сипатталған әдістерді кешенді объект құрылысына арналған шығындардың мақсатты басқару тетігін құруға алып келеді. Бұл тәсілдердің әрқайсысы түпнұсқалық құралдарды қолдануға және құрылыс өнімінің өмірлік циклінің кезеңінде

шығындарды басқару міндеттерін оңтайлы шешу нұсқаларын қолдануға мүмкіндік бере отырып, олар неғұрлым тиімді бола алады.

Құрылыстың салыстырмалы ерекшеліктерін және шаруашылық жүргізуші субъектілердің жұмыс істеуінің кең өрісін талдаудан көрініп отырған біз қарастырған теориялық негіздемелер неғұрлым маңызды элементтерді анықтауға және әр түрлі мөлшердегі шаруашылық жүргізуші субъектілердің құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде ақпараттық қамтамасыз етуге бағытталған интеграцияланған есепке алу-экономикалық жүйені қалыптастыру стандарттарын қалыптастыруға, сондай-ақ құрылыстың әртүрлі кезеңдері мен сатыларында басқару есебін ұйымдастыру тәсілдерін айқындауға мүмкіндік берді. Мұның барлығы жүргізілетін зерттеуді тереңдету және есептік процесті жүргізу бөлігінде әдістемелік және тәжірибелік ұсынымдарды әзірлеу қажеттігін куәландырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрілігі Статистика комитеті ресми сайты <https://www.stat.gov.kz/> (қарау күні: 01.10.2019).
2. Алексеева О.А. Управленческий учет затрат в строительстве./О.А. Алексеева //Аудиторские ведомости. - 2007. - №3 - с. 39-41.
3. Ардизонов В.Д. Ценообразование и сметное дело в строительстве.-СПб:Питер, 2008.- 240с.
4. Асаул А. Н. Управление затратами в строительстве / А.Н. Асаул, М.К. Старовойтов, Р.А. Фалтинский: под ред. д.э.н., профессора А. Н. Асаула. - СПб: ИПЭВ,-2009. - 392 с.
5. Вахрушев О.Б. Бухгалтерский управленческий учет: Учебное пособие / О.Б. Вахрушева. - М.: Дашков и К, 2012. - 252 с.
6. Баймакова И.А. Участвуем в конкурсе: порядок учета расходов [Электронный ресурс]/И.А. Баймакова// БУХ.1С.- 2009 г. - № 8. -Режим доступа: <http://www.buh.ru/document-1477>.
7. Шабля А.П. Бухгалтерский учет в строительстве: Учебное пособие / А.П. Шабля. - М.: Проспект, 2016. - 176 с.
8. Грюнштам В.А., Горячкин П.В. Материальные ресурсы в строительстве: Учебное пособие. – СПб, 2008. – 524 с.
9. Lucca K. Management accounting change and stability: Loosely coupled rules and routines in action // Management Accounting Research. – 2007. - Volume 18.- Issue 1. - p.p. 76-101.
10. Афанасьева, Л.К. , Крюкова А.П. Бухгалтерский учет в строительных организациях: Учебное пособие. СПб.: СПбГИЭУ, 2004.- 165 с.
11. Полковский Л.М. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для бакалавров / Л.М. Полковский. - М.: Дашков и К, 2016. - 256 с.
12. Seal W. Management accounting and corporate governance: An institutional interpretation of the agency problem. Management Accounting Research, Volume 17, Issue 4, December 2006, p.p. 389-408.
13. Бланк И.А. Организация процесса бюджетирования на предприятии: как и с чего начать /И.А. Бланк// Финансовый менеджмент и планирование.- 2010 - № 5 - с. 9-17.
14. Афанасьева Л.К., Крюкова А.П. Бухгалтерский учет в строительных организациях: Учебное пособие. - СПб.: СПбГИЭУ, 2004. - 168 с.
15. Назарова В. Л. Бухгалтерский учет в отраслях: учебник / В. Л. Назарова. – Алматы.- Экономика, 2005. - 253 с.
16. Кулешова И.Б. Развитие системы управленческого учета, анализа и контроля стоимости и добавленной стоимости в строительных организациях: Монография. – СПб.: СПбГИЭУ, 2014. – 210 с.// <https://www.litres.ru/i-b-kuleshova/razvitie-sistemy>.

REFERENCES

1. Kazakstan Respublikasinin Ulttyk ekonomika mimistrligi Statistika komiteti resmi saity <https://www.stat.gov.kz/> (karau kuni: 01.10.2019).

2. Alekseeva, O.A Upravlencheskiy uchet zatrat v stroitel'stve./O.A. Alekseeva //Auditorskie vedomosti. - 2007. - №3 - s. 39-41.
3. Ardizonov, V.D. Cenoobrazovanie i smetnoe delo v stroitel'stve.-SPb:Piter, 2008.- 240s.
4. Asaul, A. N. Upravlenie zatratami v stroitel'stve / A.N. Asaul, M.K. Starovojtov, R.A. Faltinskij: pod red. d.je.n., professora A. N. Asaula. - SPb: IPJeV,-2009. - 392 s.
5. Vahrusheva, O.B. Buhgalterskiy upravlencheskiy uchet: Uchebnoe posobie / O.B. Vahrusheva. - M.: Dashkov i K, 2012. - 252 c.
6. Bajmakova, I.A. Uchastvuem v konkurse: porjadok ucheta rasho-dov [Jelektronnyj resurs]/I.A. Bajmakova// BУH.1S.- 2009 g. - № 8. -Rezhim dostupa: <http://www.buh.ru/document-1477>.
7. Shablja, A.P. Buhgalterskiy uchet v stroitel'stve: Uchebnoe posobie / A.P. Shablja. - M.: Prospekt, 2016. - 176 c.
8. Grjunshtam, V.A., Gorjachkin P.V. Material'nye resursy v stroitel'stve: Uchebnoe posobie. – SPb, 2008. – 524 s.
9. Lucca, K. Management accounting change and stability: Loosely coupled rules and routines in action // Management Accounting Research. – 2007. - Volume 18.- Issue 1. - p.p. 76-101.
10. Afanas'eva, L.K. , Krjukova A.P. Buhgalterskiy uchet v stroitel'nyh organizacijah: Uchebnoe posobie. SPb.: SPbGIIeU, 2004.- 165 s.
11. Polkovskij, L.M. Buhgalterskiy upravlencheskiy uchet: Uchebnik dlja bakalavrov / L.M. Polkovskij. - M.: Dashkov i K, 2016. - 256 c.
12. Seal, W. Management accounting and corporate governance: An institutional interpretation of the agency problem. Management Accounting Research, Volume 17, Issue 4, December 2006, p.p. 389-408.
13. Blank, I.A. Organizacija processa bjudzhetirovanija na predpriyatii: kak i s chego nachat' /I.A. Blank// Finansovyj menedzhment i planiro-vanie.- 2010 - № 5 - s. 9-17.
14. Afanas'eva, L.K., Krjukova, A.P. Buhgalterskiy uchet v stroitel'nyh organizacijah: Uchebnoe posobie. - SPb.: SPbGIIeU, 2004. - 168 s.
15. Nazarova, V. L. Buhgalterskiy uchet v otrasljah: uchebnik / V. L. Nazarova. – Almaty.- Jekonomika, 2005. - 253 s.
16. Kuleshova, I.B. Razvitie sistemy upravlencheskogo ucheta, analiza i kontrolja stoimosti i dobavlennoj stoimosti v stroitel'nyh organizacijah: Monografija. – SPb.: SPbGIIeU, 2014. – 210 s.// <https://www.litres.ru/i-b-kuleshova/razvitie-sistemy>.

SUMMARY

Proposed guidelines for the organization of accounting of costs incurred in the preliminary stage of construction activities in an integrated accounting system allocating 4 stages cost: access to electronic tenders, analysis of tenders, preparation for participation in the contest, the submission and participation in the competition for which you have defined the types of costs and recommendations for their reflection in the accounting subsystems of financial and management, distribution and cancellation, allowing to obtain detailed information, used to conduct an in-depth analysis of the costs carried out at each stage of the preliminary stage of construction activities with participation in the competitive selection, correctly correlate them with individual orders, identify inefficient costs.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада құрылыстағы шығындардың пайда болуының 4 кезеңін бөлуді көздейтін біріктірілген есеп жүйесі шеңберінде құрылыс қызметінің алдын ала сатысында туындайтын шығындарды есепке алуды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды: электрондық сауда-саттыққа қол жеткізу, өткізілетін конкурстарды талдау, байқауға қатысуға дайындау, өтінім беру және оларды қаржылық және басқарушылық есептің кіші жүйелерінде көрсету, бөлу және есептен шығару бойынша ұсыныстар берілген, олар үшін нақты ақпарат алуға, іріктеуге қатысу кезінде құрылыс қызметінің ал-

дын ала сатысының әрбір кезеңінде жүзеге асырылатын шығындарға терең талдау жүргізу үшін пайдаланылатын шығындарды айқындау, оларды жекелеген тапсырыстармен дұрыс сәйкестендіру, тиімсіз шығындарды анықтау жолдары бойынша шығындар есебінің әдістемелері ұсынылды.

РЕЗЮМЕ

Предложены методические рекомендации по организации учета затрат, возникающих на предварительной стадии строительной деятельности, в рамках интегрированной учетной системы, предполагающие выделение 4 этапов возникновения затрат: доступ к электронным торгам, анализ проводимых конкурсов, подготовка к участию в конкурсе, подача заявки и участие в конкурсе, для которых определены виды затрат и даны рекомендации по их отражению в учетных подсистемах финансовой и управленческой, распределению и списанию, позволяющие получать детализированную информацию, используемую для проведения углубленного анализа затрат, осуществляемых на каждом из этапов предварительной стадии строительной деятельности при участии в конкурсном отборе, правильно соотносить их с отдельными заказами, выявлять неэффективные затраты.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Нуркашева Нурсулу Султанияровна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nursulu.nurkasheva@narхоз.kz

Айдынов Зейн Пшенбаевич – кандидат экономических наук, Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: zein_ap@mail.ru

Нурмағамбетова Ажар Зинуллаевна – кандидат экономических наук, доктор PhD, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nurmaganbetova.azhar@narхоз.kz

Джондельбаева Айгуль Сейтжановна – кандидат экономических наук, доктор PhD, университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, email: dzhondelbaeva.aigul@narхоз.kz

Акимбаева Карлыгаш Турсынбаевна – старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: karlygash.akymbaeva@kaznu.kz

MPHTI 06.81.55

JEL Classification: I10

MARKETING RESEARCH OF ORGANIC HERBAL MEDICINES CONSUMERS' BEHAVIOR

N. Aliyeva¹

¹Narxoz University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The research is to study the opinions of doctors regarding the phenomenon of consumers choosing organic herbal medicines.

Research methodology. Is to conduct a qualitative research, consisting of a series of semi-structured interviews with doctors. Non-Probability Sampling Method was chosen.

Originality /value of research. Of the work lies in the choice of qualitative research design, interviews with experts - doctors, because they can provide in-depth data on patients' attitudes to organic medicines and the reasons for their purchase.